

**ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ПРАКТИКИ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СТАРООБРЯДНИЦТВА**

Стаття є філософсько-релігієзнавчим дослідженням особливостей віровчення та релігійної практики старообрядництва в Україні.

Ключові слова: православ'я, старообрядництво, розкол, старовіри, Білокриницька єпархія.

Viktor Myshkov

**FEATURES OF RELIGIOUS PRACTICES
OF MODERN UKRAINIAN OLD BELIEVERS**

The paper reveals the ideological, cultural, structural and typological, philosophical, doctrinal features of Old Believers in Ukraine.

Keywords: Orthodox, Old Believers, conservatives, eBlokrynitskaya diocese.

Зауважимо, що аналіз віросповідних основ та релігійних практик, включно з такими складовими, як релігійні інститути: церкви, толки, громади та прийняті в їхніх межах ритуали, – є конче важливим для розуміння не лише як наукова проблема, а й підґрунтя для вироблення оптимальних державних рішень у царині гармонізації міжконфесійних відносин. Проте важливість здійснення такого аналізу і пошук нестандартного евристичного рішення, що виходить за межі старих підходів і концепцій, перебуває у прямо пропорційній залежності від його складності.

Особистість, вихована і діюча в координатах цих ідей, повинна була в тій чи іншій мірі володіти двома принципово різними кодами, відповідними і традиційній дониконівській культурі, і тій епосі, в якій реально жила людина в оточуючому її світі. Тому справедливою є теза про те, що роботу з дослідження релігійної практики старообрядництва обов'язково варто здійснювати в термінах порівняння і зіставлення культур.

Звідси і виникає найбільш істотний парадокс, настільки яскраво виражений в історії старообрядництва і відзначений І. Поздєєвою: «Динаміка принципового традиціоналізму і постійна необхідність вдаватися саме для його здійснення до різноманітних новацій породила на противагу поширеній думці особливу рухливість і особливе чуття старообрядництва на характер і значення релігійних нововведень» [4, с. 32].

Щоб краще зрозуміти віросповідні засади старообрядництва, варто засвоїти, що історична пам'ять старообрядців дуже ємна. Вони пам'ятають про своє походження, власну історію набагато більше, ніж

більшість наших співвітчизників. Минуле завжди представляло і представляє для них величезну цінність: саме там, а не в майбутньому, знаходився ідеал старообрядців. І хоча ніякої самостійної соціально-політичної, економічної і культурологічної теорії, незалежної від релігійно-есхатологічної мотивації, старообрядцями вироблено не було, їхні течії, за слухним зауваженням І. Поздеевої, розвивалися як «конфесія виражено елітарна, а носії і виразники старообрядницької ідеології чудово усвідомили свою приналежність до інтелектуальної еліти суспільства» [4, с. 34].

Розуміння своєї особливості, несхожості на інших, усвідомлення приналежності до високого духовного рівня завжди було властиве старообрядцям. Однак це жодним чином не вело до зарозумілості, а навпаки, загострювало почуття відповідальності, почуття важливої місії, виконуваної перед Богом і людьми. Для старообрядців роздуми про Бога, про душу, про віру – природні, і люди, які ніколи не замислювалися над цими питаннями, сприймаються старообрядцями як духовно недосконалі.

Важливим є те, що старообрядництво на території України не варто прирівнювати зі звичайним обрядовіством. Уважне ставлення до зовнішніх виявів культу з боку старообрядців, акцентування уваги на обрядових дрібницях – це наслідок богобоязливості, передчуття настання Страшного Суду, прагнення досконало дотримуватися норм Православної віри.

Це добре розумів С. Зеньковський, який писав, що «для старообрядництва вирішувались не місцеві, провінціальні проблеми, а проблеми всієї світової історії. Воно було історіософним, намагалося протистояти секуляризації церкви. Позитивний пафос старообрядництва виявляється у не простому збереженні старовини, але в дотриманні чистоти церковного життя» [2, с. 88].

Послідовники старообрядницької ідеології, згуртувавшись навколо традиційних православних ідеалів, фактично відстоювали гідність особистості перед бюрократичним всевладдям: «ми як вірили, так і будемо вірувати – декретними забаганками нашої віри, совісті не зміниш» [5, с. 7]. Бунт людської гідності та релігійної свободи, котрий почався через суперечки про окремі деталі церковного обряду, мав свою логіку, котра призвела до виникнення нової форми православного світогляду, альтернативної церкви.

Значна кількість джерел дала можливість більш конкретно проаналізувати сутність віровчення, відтворити культ і обрядовість, спосіб життя, еволюцію релігійних і соціальних поглядів старообрядців. Важливим є те, що, не зважаючи на численні відмінності, всі старообрядницькі течії: попівці та безпопівці, а також їх толки – визнають єдино правильними:

○ Стародруковані книги, тобто церковну літературу та книги, які були написані (надруковані) до початку реформи патріарха Никона – до середини XVI століття.

○ Ікони «старого письма», це ікони які були написані згідно з давньоруською іконописною традицією, починаючи від X століття. Особливістю таких ікон є те, що у них, крім власної специфіки написання образу, не дотримуються норм «реалістичного письма», яке було перейняте Никоном від греків [1, с. 480].

○ Визнання лише восьмиконечного хреста (натомість у Православній церкві поряд із ним визнають і шестиконечний, і чотирьохконечний хрест).

○ Для всіх старообрядців характерним є використання лише монодійного (унісонного) співу під час здійснення богослужінь, строго забороняється використання партесного співу у служінні [3, с. 127].

○ Подібно до православ'я старообрядці (на відміну від сектанства) визнають не лише «Священне Письмо», але й «Священний переказ» (рішення Семи Вселенських Соборів та вчення «отців Церкви»).

○ Під час церковної служби прихожанам не дозволяється стояти на колінах. Цю заборону старообрядці пояснюють тим, що стояння на колінах є подібним до знуцання, якого зазнав Ісус Христос від римських солдат у свою останню ніч на землі.

○ Для всіх старообрядницьких течій характерним є те, що відбувається схвалення присутність християн під час служіння у народному одязі часів Русі. Зауважимо, що незважаючи на суспільний розвиток, старообрядці для виготовлення цього одягу застосовують методику Давньої Русі і не допускають використання штучних барвників або шкірозамінника [5, с. 15].

○ Ще однією особливістю всіх течій старообрядництва є те, що під час церковної служби ними широко використовується «погласиця», тобто різноманітні види речитативу під час читання релігійних текстів.

Зауважимо, що для релігійних шукань старообрядців дуже показовим є те, що стан духу людини здатний визначати результат впливу таїнства і навіть заповнювати вимушену неповноту зовнішніх форм церковного обряду, що показує нам неможливість ототожнювати старообрядництво з вірою в «магію обрядів», в «техніку угоди Божеству» [6, с. 59].

Отже, охарактеризувавши особливості різних старообрядницьких толків можна зробити наступні, узагальнення:

○ на нашу думку, основне завдання старообрядців полягало в тому, щоб здобути для власної Церкви визнання вселенських Церков;

○ першочерговим питанням стала проблема існування власної церковної ієрархії. Під час її вирішення старообрядництво розділилося на дві основні групи: попівщину і безпопівщину, до того ж цей поділ інколи був характерним для одного і того ж самого центру старообрядництва;

○ неможливо чітко визначити початковий момент ні попівщини, ні безпопівщини, хоча існують факти, що допомагають знайти певну точку відліку. В 1694 році вчення про воцаріння в церкві Антихриста старообрядницькими християнами було схвалено соборно в якості догмату: «Антихрист зайняв престол Бога Живого, священство церковне зникло, таїнства осквернилися – не існує більше вівтаря церковного для звершення безкровних жертв» [6, с. 94]. при цьому слід зауважити, що 1695 року на Ветці було збудовано та освячено за участю попівського духовенства церковний храм, для того щоб вони могли і надалі здійснювати в ньому церковні таїнства.

Таким чином, оселившись на нових місцях, якнайдалі від урядового ока, старообрядці мали можливість осмислити найважливіші для них питання про ставлення до дворянської держави і пануючої церкви. Проте це ставлення, виражене в певній системі втілених у релігійну форму положень, не могло вже наприкінці XVII – початку XVIII століття бути єдиним для всього старообрядницького руху, оскільки до цього часу досить чітко виявилися розбіжності і розходження між суспільними групами, що були до нього залучені. Саме намагання знайти відповідь на поставлені запитання та соціальна неоднорідність старообрядництва призвели до того що старообрядницький рух поділився на ряд згод, толків, груп

Однак старообрядництво сьогодні не можна розглядати лише як трагічні сторінки в історії російської церкви. Це історія православ'я. І тут питання в тому, чи зрозумілі до кінця відмінності між православним старообрядництвом і панівним православ'ям. Йдеться про духовну відмінність, а не обрядову, «відмінність думки і життя, а не зовнішніх випадкових шат». Це питання було дискусійним завжди. Воно актуальне й сьогодні. До того ж неприйняття церковної реформи було соціальним протестом проти панівної церкви, держави та їхньої ідеології. Це був потужний рух непокори. Тому старообрядництво вивчають як найбільший прояв народного духу.

Більше того, наука, яка послідовно впродовж багатьох років вивчає старообрядництво, розглядає цей феномен не лише з релігійної точки зору, а й з ідеологічної, історичної, культурної, етнічної, соціальної. І сучасне становище старообрядців в Україні не залежить від ставлення держави до цієї самобутньої групи як соціокультурної, етноконфесійної спільноти. Важливим є те, що більш ніж трьохсотлітня історія Російської Старообрядницької Церкви довела, що вона не маргінальна чи тимчасова організація, яку можна не брати до уваги, існування якої можна ігнорувати, а впливова та самодостатня структурна організація яку слід поважати та шукати шляхи для порозуміння.

Посилання

1. Елисеєв В. Культурний феномен старообрядчества як об'єкт історико-психологічного дослідження / В. Елисеєв // Історія отечественної і мирової психологічної мислі: постигаючи минуле, розуміючи теперішнє, передбачити майбутнє: матеріали міжнарод. конф. по історії психології «IV московські зустрічі», 26–29 червня 2006 г. / отв. ред. А. Л. Журавлев, В. А. Кольцова, Ю. Н. Олейник. – М.: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2006. – С. 476–485.
2. Зеньковський В. В. Основи християнської філософії / В. В. Зеньковський. – М.: Изд-во Свято-Владимирського братства, 1992. – 268 с.
3. Зеньковський С. А. Русське старообрядчество: духовне рухування XVII століття / С. А. Зеньковський. – М.: Церковь, 1995. – 688 с.
4. Поздеева І. В. Слово богослуження і етноконфесійне свідомість російського народу / І. В. Поздеева // Традиції і сучасність. – 2003. – №2. – С. 29–40.
5. Солов'єв Е. Е. Старообрядчество: Ідеологія і культурні стереотипи в сучасному контексті / Е. Е. Солов'єв // Православ'я і культура. – 2002. – № 1–2. – С. 3–18.
6. Шахов М. О. Філософські аспекти староверія. / М. О. Шахов. – М.: Третій Рим, 1998. – 207 с.
7. Щапов А. П. Сочинення: в 3-х т. / А. П. Щапов. – СПб, 1906. – 383 с.

Юлія Криштал (Київ)

НЕТРАДИЦІЙНА РЕЛІГІЙНІСТЬ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті зроблено спробу проаналізувати причини виникнення та поширення нетрадиційної релігійності в Україні, термінологічні проблеми вживання понять, а також узагальнено класифікацію нетрадиційної релігійності.

Ключові слова: нетрадиційна релігійність, неорелігія, нетрадиційні релігійні рухи, нові релігійні рухи.

Yulia Kryshstal

NONTRADITIONAL RELIGIOSITY IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF XXI CENTURIES: THE PROBLEM OF IDENTIFICATION AND CLASSIFICATION

This article attempts to analyze the causes and spread of non-traditional religiosity in Ukraine, terminological problem use of concepts and generalized classification of non-traditional religiosity.